

מי מכיר? מי יודע?

מי הם שאת מימיהם אנו שותים ואת שמותיהם אין אנו מכירים? • שורה של חיבורים מופיעים ב'ספר הליקוטים' כספרי קדמונים נודעים, בעוד איש אינו מכיר את זהותם ולא ניתן למוצאם באף ספריה תורנית

תעלומה
רבתי

חיים זאב באקשט

האחרונים שבאו בסוף הרמב"ם - "ומעתה הלומד איזה שהיא הלכה ברמב"ם יוכל לפתוח את ספר הליקוטים שבסופו וימצא לפניו אוצר רב מלא ברכה, ובקל ימצא את אשר תאוו נפשו על הלכה זו שהוא עוסק בה" (דברי ר' שבתי פרנקל בראש כרך זמנים).

כפי הנשמע - וזאת שמענו מהרה"ג רד"ד עורך הגהות מיימוניות ברמב"ם מהדור' רש"פ ששמע כן מר' שבתי בעצמו - את הרעיון לסידור המפרשים מקובצים בכל הלכה, הגה מרן הקה"י זיע"א. אכן הוא אמר כן בהקשר להדפסת ש"ס, שהיה אף הוא על הפרק, ונדחה בסופו של דבר מפני הרמב"ם.

"גדולי האחרונים", מי הם?

מי המה המפרשים אשר זכו להכנס לספר הליקוטים? - אף הם מפורטים בדברי ר' שבתי שם: "המפרשים שנדפסו בדפוס ווארשא - ווילנא; "פירוש ר' דוד עראמה"; "ליקוטים חדשים מתוך ספרי הראשונים ורבים מגדולי האחרונים". רשימת הספרים שדבריהם נכללו בספר הליקוטים מופיעה בתחילת רוב חלקי הרמב"ם.

אך הנה, בכמה מקומות בספר הליקוטים, מופיעים קטעים שנלקטו, כביכול, מתוך הספרים הבאים, ששם נקוב למעלה. והנה פירוט קצר:

שבית שבי: ק"פ פ"א ה"א וה"ה וה"י"ח ופ"ב ה"ט"ו ותמורה פ"א ה"י"ב; **המצ"ח:** ה' ק"פ פ"א ה"ג, ה' פסולי המוקדשין פ"ג ה"א; **בעזר חברים:** ה' ק"פ פ"א ה"ג; ה' פסולי המוקדשין פ"ג ה"ח, **יבין לאשורו:** ק"פ פ"א ה"ז ופ"ד ה"ט ותמורה פ"ב ה"ג, **בית יוסף:** ה' ק"פ פ"א ה"ט"ו וה"כ ותשובה פ"י ה"א; **נצח אלכסנדר:** ה' ק"פ פ"א ה"א וה' תשובה פ"ד ה"א וה' ת"ת פ"א ה"ב; **לחשבי שמו:** ק"פ פ"א ה"ט ופ"ד ה"א ומעשה הקרבנות פ"ד ה"ה. **מוזכרת מנחם:** ק"פ פ"א ה"ט

הושבה לו אבידתו. כיון שכך, החליט ר' שבתי לשכלל יותר את ספר המפתח, וזה פשר הפער הגדול בין ספר המפתח שבחלק זמנים שהוא יחסית דל הכמות לבין זה שבשאר הכרכים, שמגיע עד למפתח של אלפיים ספרים ויותר!

"אוצר רב מלא ברכה" - ספר הליקוטים

בין שאר המדורים החשובים שבמהדורת הרב פרנקל, הוא ספר הליקוטים. תוכנו של הספר הוא סידור כל המפרשים שבאו בסוף ספרי הרמב"ם הנדפסים, כשהם מסודרים לפי סדר ההלכות שברמב"ם, באופן שעל כל הלכה נקבצו כל דברי

חכמה עצומה. מפתח זה אינו מורה מקום בעלמא, אלא "בראש כל ציון יפורש במילים ספורות על מה ידובר במקום המצוין והיו לעיניים למעיין לדעת איזה ספר מהספרים עליו לפנות כדי למצוא מנוח לנפשו", כלשון העורכים בראש הספר.

אכן, רבי שבתי פרנקל גופיה, החשיב יותר את העבודה בגוף דברי הרמב"ם ונושאי כליו. לימים, שמע מפי מרן הקהלות יעקב זצ"ל, שהתועלת שהוא מפיק מהרמב"ם היא בראש ובראשונה מ"ספר המפתח", ופעם אחרת בביקורו אצל מרן הגר"מ פיינשטיין זצ"ל, אמר לו הגרמ"פ שהוא מחזיק לו טובה, שכן תשובה של אחד מגדולי האחרונים נעלמה לפי שעה מעיניו, ורק בזכות ספר המפתח

המאמר דלהלן, החושף את אחת התעלומות המוזרות ביותר לכאורה שידעו כותלי בית המדרש בתקופתנו, נבקש לפתוח בחידה:

מה המשותף לספרים הבאים: **מגד** מתתיהו; **הפת** ששנים; **שבית שבי**; **המצ"ח**; **בעזר חברים**; **יבין לאשורו**; **בית יוסף**; **נצח אלכסנדר**; **לחשבי שמו**; **מוזכרת מנחם**; **על ישראל ש"ס**; **זכרון אברהם דוד**. למי פתרונים?

כבר היה אחד מגדולי הדורות - ויש אומרים שהיה זה מרנא החתם סופר, (ע"י אוצרות הספר גליון י"ד בשם הגר"י גרינוואלד מפאפא) - שנה לומר ולהזהיר את תלמידיו: "רשאים אתם לומר דברי תורה ש"י בשמכם, אך לעולם כל תגידו **דבריהם בשמי...**" כי על כן, האומר דברים שלו ומציגם כדברי גדולים ממנו, גרוע הוא שבעתיים מן האומר דברי גדולים ממנו ומציגם על שמו.

השני - חיסר מעט מים מתורתם של הגדולים, והם לא חסרים. אבל הראשון הרי הוא מאחז עיני הלומדים, בהציגו את דבריו כדברי אחד השרים הראשונים.

יצירת הפאר - משנה תורה להרמב"ם, פעולת איש חי רבי שבתי פרנקל זצ"ל

על מעלותיו של "משנה תורה" מהדורת רבי שבתי פרנקל זצ"ל למותר להאריך. הספרים עצמם שהם לחם חוקם וחבל נחלתם של הלומדים, יתנו עדיהם ויצדקו, על גודל העבודה הכבירה שנעשתה ברמב"ם על כל מדוריו המועילים. והן כבר שבחחו רבני קמאי, נוחם עדן ואשר בחיים עמנו, במכתבי עוז שבאו בראש ספר זמנים שיצא ראשונה, ונוסף עליהם בראש ספר המדע.

בקרב הלומדים נודעת חיבה יתירה לחלק ספר המפתח שבא בסוף הרמב"ם, שיש בו מלאכה גדולה עם

כולם מרועה אחד ניתנו?

מי שיטרח לעיין בקטעי הדברים החתומים בשמות הנזכרים מעלה, ימצא שלרובם לפחות יש סגנון דומה מאד, הן בדרך הלימוד והן בהרצאת הדברים.

בהקשר זה מעניין לציין, כי לפני כמה שנים פיתחו חוקרים תכנת מחשב, שיודעת לאפיין כתיבה של כל כותב; לבדוד מתוך כתיבתו צירופי מילים או מילים החוזרות ונשנות במינון מסוים, שהם אופייניות רק לו. מסתבר למרבה הפלא, שבכל כתיבה שלנו, אפילו אם נדמה לנו שאין בה סגנון ייחודי, בכל זאת אנו מטביעים בה חותם מיוחד שלנו.

מאמר מעניין על כך נכתב ע"י אחד ממפתחי התוכנה, בקובץ ישורון (גליון כ"ג עמ' תקנ"ט), שם הוא מספר על שימוש שנעשה בתכנה כדי לבדוק זיהוי של כמה חיבורים וכתבים. הבדיקה נעשת באופן שמזינים לתכנה כתבים של חכם פלוני, התכנה ממפה את סגנון הכתיבה ואת מאפייניו הייחודיים, לאחר מכן מזינים את התכנה בכתבים אחרים, והתכנה מבצעת אבחנה אם מקולמוס אחד יצאו שני הכתבים אם לא. כך למשל בדקו את שו"ת 'תורה לשמה', שנדפס כידוע בעילום שם המחבר, בהשוואה לשאר כתיבותיו של מרן הגר"ח בעל בן איש חי. התוצאה, לפי סגנון הכתיבה, הייתה חד משמעית: תורה לשמה נכתב ע"י מי שכתב את רב פעלים וכן איש חי.

בין היתר בדקו אגרות שיוחסו לגר"ז בעל התניא שמקורם במה שנקרא "הגניזה החרסונית", שעמדו במרכז של פולמוס על מהימנותם, והשוו אותם לאגרות אחרות של הגר"ז (שנאספו לפני שנים ע"י הגרד"צ הילמן זצ"ל בספרו אגרות בעה"ת ובני דורו), התוצאה גם כאן הייתה ברורה ובלתי מפתיעה: האגרות לא נכתבו ע"י הגר"ז.

נרשה לעצמנו לשער, כי בבדיקה ממוחשבת של כל הקטעים הנזכרים יתברר, שמרועה אחד ניתנו ורב אחד אמרם, מה שמוסיף ומעצים את הפליאה מה ראה/ראו על ככה לקרוא לחיבור אחד בכשנים עשר שמות שונים...

ותשובה פ"ז ה"א ות"ת פ"ו הי"א;
על ישראל שלום: ת"ת פ"א ה"ח;
תשובה פ"י הי"ב; חגיגה פ"ב הי"א;
זכרון אברהם דוד: תמורה פ"א ה"א;
ותשובה פ"א ה"א; ליקוט: תשובה
פ"ג ה"ג; חפת שושנים: תפילה פ"ט
ה"י ותפלין פ"ג הי"ג; מגד מתתיהו:
תפלין פ"ג ה"א וה"ז.

אלא שהלמוד והמעיון אשר
יבקש לראות במקורם את דברי
אותם "גדולי האחרונים" - כלשון
האמורה בראש ספר הליקוטים
ונעתקה למעלה - יעלה חרם בידו...
כל הספרים הנזכרים, לא ידועים
משום מקום אחר!

התעלומה גוברת כאשר מעיינים
ברשימת הספרים שדבריהם באו
בספר הליקוטים: כל הספרים הללו
אינם נזכרים כלל ברשימה!

חשוב מאד לציין, כי התופעה
קיימת בשלושה ספרים בלבד - והם:
מדע; אהבה; קרבנות. המשותף
לשלושה ספרים אלו, שהם הופיעו אחר
פטירתו של רבי שבתי פרנקל! (הופעות
בודדות קיימות גם בספר עבודה).

"מפרכסים זה לזה"

אמרנו שהספרים אינם נזכרים
בשום מקום, אלא בספר הליקוטים,
אבל לפעמים אנו מוצאים אותם ב...
ספר המפתח. כך למשל בהלכות
פסוה"מ פ"ג ה"א אנו מוצאים בס'
המפתח ציון ל...ספר המצליח המובא
בס' הליקוטים! וכן בפ"ב ה"י אנו
מוצאים הפניה לספר "בעזר חברים
שבס' הליקוטים"! ובפסולי המוקדשין
פ"ב ה"י ציינו לס' לחשבי שמו...!

"ספרי בדים"? היתכן?!

כיום, בעידן המאגרים
הממוחשבים, ניתן לבצע בדיקה
פשוטה. ובכן הקשנו צמדי מילים
מתוך אותם קטעים החתומים בשמות

פרק שלשה עשר
(א) שלש מחשבות וכו' שינוי השם
וכו' שלא לשם בעליו.
מו"מ וביאור לפי"מ שכלל שינוי
בעלים בכלל שינוי השם.
מלמו קדש זמנים ט: ד"ה וילפין ממחשבת
חינוך: התללים מונח בס' הליקוטים.
ספר "המצליח" בספר המפתח

ל"כ כאן במנחה הפנימי ככפ"ג ה"ח.
נעזר חברים מונח בס' הליקוטים פ"ג ה"ח.
ספר "בעזר חברים" בספר המפתח

אותם ספרים, ולא מצאנו זכר להם -
אלא בספרי מחברי דורנו שראו את
דבריהם רק בספר הליקוטים, ומביאים
אותם בנוסח: "מגד מתתיהו שהובא
בס' הליקוטים", וכיצא בזה.

המסקנה היחידה שעולה לכאורה
מכל הדברים, שאותם ספרים לא היו
ולא נבראו, והם כולם פרי תורתם של
כותבים אנונימיים, שבחרו להכתיר
את חידושיהם תחת שמות ספרים
שאינם קיימים (מוזרים למדי, משום
מה...). כאן ראוי לציין כי רוב הספרים
דומים מאד, בסגנונם ובלשונם.

על איחורם בזמן של קטעים אלו,
ניתן ללמוד מסגנונם, סגנון שלא נמצא
דוגמתו בספרי האחרונים נוחם עדן -
כמו למשל: "כוונתו של רבינו בהלכה
זו עלומה ועמומה היא מאד, ואציין
בזה כמה תמיהות" - ביתה יוסף, הל'
ק"פ פ"א ה"כ, או: "יסוד חדש בענין
התשובה...", "עיקר מדידת האדם הוא
כמה הוא מחזיק במידת התשובה" -
ליקוט הל' תשובה פ"ג ה"ג - ופעמים
גם מתוך אזכורים של חיבורים
מאוחרים: כך למשל בתוך ספר "נצח
אלכסנדר" הל' ק"פ פ"א נזכר המשנה
ברורה, ובתוך ספר יבין לאשורו (הל'
ק"פ שם) וספר שבית שבי (גם הוא שם),
נזכר "גליון רעק"א על הרמב"ם",
חיבור שכידוע נוצר ברמב"ם מהדורת
פרנקל...! בספר בית שבי הל' תמורה

פ"א הי"ב מובא... מרן הגרי"ז!

הנה כי כן, אין ספק שלא מדובר
בספרי קדמונים או בחיבורים
מפורסמים של גדולי האחרונים.
אז מי הם חיבורים אלה ומי הם
מחבריהם? מי מכיר? מי יודע?
תופעה נוספת שנלאינו למצוא
לה פותר, היא גליונות "א"ה" שבאים
בתוך אותם ספרים בדויים, וכמדומה
שרק בספרים אלו מוצאים הערות
ארוכות שכאלה הפותחות בא"ה.
למשל בפ"א ה"כ מהל' ק"פ ופי"ג
מפסוה"מ ק ותמורה פ"א הי"ב ועוד.
האם רצה משהו לייצר מצג,
כביכול מדובר ב'ספר קדמון' שעל גבו
התחדשו דברים נוספים?

"הרוצה ליחנק יתלה באילן גדול?"

דעת לנכון נקל, שמדובר בנושא
עקרוני החורג מגבולות הקוריוז
גרידא. הלומד שאינו בודק ומפשפש
יתר על המידה, משוכנע שאם הדברים
מופיעים בסוף הרמב"ם, בודאי הם
מחד מחכמי ישראל שפקיע שמם, או
"גדולי האחרונים" כפי שרשום בכרכי
הרמב"ם עצמם. שהרי פשיטא שרק
חכמי ישראל הנודעים זכו שדברי
תורתם יופיעו בצורה זו.

וכך אנו מוצאים מחברים
בתקופתנו שראו את הדברים ב'ספר
הליקוטים' ועל כן מצטטים בתום לב
מתוך אותם ספרים בדויים, ומציבים
אותם מול הגרעק"א! כנגד 'משנה
למלך'! או מדייקים מלשונותיהם של
אותם חיבורים עלומים, ועוד.

וכמו מאליה צפה אמרת הרב
לתלמידיו, שפתחנו בה: רשאים
אתם אולי לומר דברי תורתי בשמכם,
אך בשום פנים אל תאמרו דבריכם
בשמי... (כדי לתת לדברים משמעות
מוחשית, קבצנו במסגרת מיוחדת
ציטוטי תצלומים אחדים מספרי
מחברי דורנו, המביאים מאותם

ספרים בדויים ומייחסים להם לפי
תומם חשיבות יתירה).

ובכן, הבו פתרון לתעלומה: מי הם
אותם חיבורים עלומים שבזכות עורכי
'ספר הליקוטים' מימיהם משקים את
הלומדים ושמותיהם אין אנו מכירים?

תגובת הוצאת "רמב"ם שבתי פרנקל"

כמקובל פנה "הפלס" אל הוצאת
הרמב"ם כדי לקבל את תגובתה, וזו
תגובתה הראשונית לשאלה מה היה
הקריטריון להכללת חיבורים בספר
הליקוטים וספר המפתח: "בספר
המפתח - כל ספר שדן בדברי
הרמב"ם ממחבר שאינו בין החיים
[חוץ ממחברים בודדים שספריהם
הוכנסו בחייהם]. בספר הליקוטים -
כל הספרים שנדפסו בסוף הרמב"ם
מהדורת וארשא וילנא ועוד הוספות
שהוכנסו מאילוצי עריכה. ומעטים
(ההדגשה במקור, חז"ב) יוצאים מן
הכלל האמור, שהוחלט במערכת
להביאם".

כשבקשנו פתרון ספציפי
לתעלומת י"ב החיבורים העלומים,
ושאלנו "מי הם מחברי כל אחד
מהחיבורים הנ"ל, באיזו שנה נכתבו
ובאיזו שנה נדפסו, והיכן ניתן
להשיג את הספרים המקוריים", וכן
"מדוע נבחרו דווקא ספרים עלומים
אלה להיות בין הספרים המעטים
היוצאים מן הכלל, שהוחלט
במערכת להביאם" - נענינו בשנית:
"...בקשר לשאר הספרים
תשובה ברורה לכך צריך היה
לקבל מהגר"ד הילמן זצ"ל וחב"ל על
דאבדיו".

כפי שהעירונו ת"ח חשובים,
שרבוב שמו של הגרד"צ הילמן
זצ"ל - איש שאין דבר יותר רחוק
מסגנון כתיבתו הדייקני והמוקפד
מאשר התופעה המתוארת כאן -
הוא בבחינת הרוצה לטשטש ירחיק
עדותו.

למען שמו הטוב של הגרדצ"ה,
יצויין כאן גילוי נאות: כותב השורות
הראה את הדברים לגרדצ"ה זצ"ל
בחיי חיותו, ותגובתו הייתה שאכן
גונב לאזנו שמץ מענין עלום זה,
אך פרטיו אינם ידועים לו ואין צורך
לומר שהדבר נעשה בניגוד מוחלט
לדעתו.

ועוד ידיעה נחוצה מכלי ראשון:
בשעתו נשאל ת"ח חשוב שליט"א
מראשי המערכת בהוצאת הרמב"ם
במהדורה זו, אודות תעלומת
'החיבורים' הללו, והלה נחרד ושאל:
מי גילה רז זה לבני...

"והמכשלה יוצאת תחת ידי...?"

קבצנו כאן קטעים מספרי מחברי דורנו שליט"א (בהשמטת שמם כמובן), שבתום לב צייטו
את אותם ספרים בדויים, מתוך הערכה כי מדובר בספרי קדמונים ועל כן הם מפלפלים
בדבריהם, מדייקים בלשונם, מציבים דברים מול דברי גדולי האחרונים ועוד.

בס' שבית שבי (שבס' הליקוטים) משמע שפי'
דר"י חולק על הרמב"ם], אבל הגרי"ב ז"ל
(בכוכבי אור סי' ז' ד"ה ומעתה) כתב דאין כונת

"בספר שבית שבי משמע שפירש..." - מתוך ספר
לאחד ממחברי דורנו

על הפתחים, והנה בספר הליקוטים שבסוף הר"מ הביאו מספר על ישראל
שלום שכתב דלפי סדר ההלכה משמע דעני הוא הפשוט והחידוש הוא דגם
עשיר חייב (וכמושי"כ הר"מ בהמשך כל פנים דבר וחיפוכו את הפשוט קודם כמו שלם בנוסח
ובעל יסורין, וכן בחור וקון), והיינו נמי דסיים אח"כ אפי' היה עני וכו' עכ"ד, ונראה
דכוונתו להקשות כדברינו. ועכ"פ לפי דבריו יש לבאר שהר"מ נקט לפי סדר

דווקא, וכך נקט הר"ש. יש שביארו את הירושלמי
שיירושלים' לאו דווקא, אלא למעט חמץ שבמדינת הים,
שאינו עובר עליו כשיצא מביתו זמן רב לפני הפסח (רעק"א).
ויש אומרים שלדעת הירושלמי איסור השחיטה על החמץ
אינו אלא בחמץ שבמקום הראוי לאכילת הפסח (שבית
שבי).

מחלוקת רעק"א ו'שבית שבי'... - מתוך ספר חשוב אחד

ובספר המצליח (בספר הליקוטים מהדורת פרנקל) כתב שכשר ואין מרצה דבפועל אין כאן הקרבה
לשם דברים אלו, ושינוי קודש שפוסל כפסח וחטאת זה מדין מחשבה הפוסלת, אך גם כלי מחשבה
הפוסלת אם אין ההקרבה לשם דברים אלו הוי כלשם חולין וכשר ואין מרצה, ומבואר שלמר שקרבן
שלא קרב לריח ניתוח כשר ואין מרצה וכדברי הבנין ציון שכשר (ואין מרצה וכו'ם בבנין ציון (שם))
ודלא כערוה"ש שפסול לגמרי.

"ובספר המצליח וכו' מבואר שלמד וכו' ודלא כערוה"ש וכו'

"...מספר על ישראל שלום... ונראה דכוונתו להקשות כדברינו..."